

26. szimpózium

Nemzeti filozófiák kelet-közép-európai kontextusban

Szervezés: Székely László, Mester Béla

Tudományterület: filozófiatörténet

EDMUND HUSSERL. NEMZET, TÖRTÉNETISÉG, TRADICIONALIZMUS

Ábrahám Zoltán

Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Jövőképesség Obszervatórium

Előadásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy miért válik fontos témává, s milyen szerepet játszik a nemzet fogalma Husserl gondolkodásában. Mivel a fogalommal összekapcsolódik a történetiség dimenziója, ezért magától értetődőnek látszik, hogy Az európai tudományok válságához írott előmunkálatok között találkozunk vele. Az Emberi élet a történetiségben című előtanulmányában, miközben az embert az ész, s így az igazság megismerésének a képességével rendelkező lényként (Vernunftwesen, ill. animal rationale) ábrázolja Husserl, polisalkotó, vagyis olyan lénynek is tekinti, aki egy nagyobb közösség tagjaként értelmezhető. Ez a nagyobb magától értetődő közösség pedig mindenekelőtt a nemzet. Az egyén „nemzete személyfölötti totalitásának a tagja”, és nyilvánvalóan annak kell lennie, hiszen tudattartalmainak meghatározó része is személyfölötti (hagyományok, erkölcsök). Ám a nemzet, a „személyfölötti személy” (Überperson) is egyfajta „személyfölötti élet-térben”, azaz más nemzetekkel együtt létezik, s ez a koexistencia egy újfajta, politikai jellegű történetiséghez vezet. Ugyanakkor ezzel ellentétes folyamat is lejátszódhat: a nemzet különböző ágakra szakadhat, s megszűnhet az anyanemzettel folytatott kommunikáció, s így a nemzet egysége is. Előadásomban végül azt kívánom bemutatni, hogy az Ausztriához kötődése mennyiben játszott szerepet Husserl nemzetfelfogásának a kialakulásában, s hogyan függ össze nemzet, tradicionalitás és történetiség, európai kontextusban.

NEMZETI FILOZÓFIÁK KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN A 19. SZÁZADBAN

Mészáros András

Szlovák Tudományos Akadémia

Az előadás két problémára próbál választ adni. Az első a nemzeti filozófia fogalmát illeti, azaz arra irányul, hogy elválassza egymástól a nemzeti filozófiát mint az adott nemzeti kulturális rendszer részét a nemzeti filozófiától mint a modern nemzetté válás ideológiai és társadalomfilozófiai megalapozásától. A második összehasonlítja a 19. századi magyar, a lengyel és a szlovák nemzeti filozófiát, keresve az identikus elméleti alapokat és az eltérő megoldásokat. A háttérben megjeleníti a korabeli osztrák és a cseh bölcselet eltérő irányultságát.

Mivel a magyar nemzeti filozófia, azaz az egyezményes filozófia nem igényli az alaposabb bemutatást, az előadás arra irányul, hogy a lengyel messianizmus és az azzal párhuzamosan formálódó lengyel nemzeti filozófiának a szlovák romantikára kifejtett hatását mutassa ki, miközben megjelenítse azt a szlovák bölcselet (Pavel Hečkot) is, akinek az első publikált tanulmánya magyarul jelent meg, és aki Trentowski filozófiáját próbálta népszerűsíteni. Trentowski a materializmus és az idealizmus, a lét és a tudat, az ész és a tapasztalat ellentéteit próbálta áthidalni, és ezzel hatott a szlovák bölcseletekre is, akik éppen Trentowski nyomán próbálták bizonyítani, hogy a szláv filozófia képes megteremteni ezeknek az ellentmondásoknak a szintézisét, és ezzel egy univerzális filozófiát hoz létre. Ezen a ponton érdemes összevetni a magyar nemzeti filozófiában megfogalmazódott „reál-ideál” felfogást Hečko interpretációjával, miszerint a szlávoknál a „realista-idealista” irányzat van túlsúlyban a germánok spiritualista és idealista elméletével szemben. A magyar és a szlovák nemzeti filozófia komparációjából fakadó egyik konklúzió az, hogy míg a magyar oldalon a gnoszeológiai szempont, a szlovák oldalon az ontológiai szemlélet érvényesül, amely összefüggésben van a két bölcselet eltérő társadalmi beágyazottságával is.

A FILOZÓFIA HELYE A 19. SZÁZADI MAGYAR NEMZETI KULTÚRÁBAN

Mester Béla

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja

A magyar filozófiai gondolkodásban a hosszú 19. század a bölcseleti kommunikáció nyelve és szerkezete gyökeres átalakulásának a kora. A domináns publikációs nyelv a korszak kezdetén, ugyanannak a nemzedéknek az életén belül a latin helyett a magyar lesz, az intézményeken, leginkább az iskolákon belül folytatott disputák helyét pedig egyre inkább a potenciálisan mindenki számára hozzáférhető, az ekkoriban létrejött tudományos folyóiratokban lefolytatott viták váltják föl. Ugyanakkor ez a korszak a magyar filozófia kantiánus évszázada, amelynek határait a magyar

filozófiatörténet-írásban szimbolikusan a magyar Kant-vita kezdetétől (1792) a neokantiánus értékfilozófiai rendszert és iskolát létrehozó Böhm Károly haláláig (1911) számítjuk. A szakmai nyilvánosság nyelvének és szerkezetének radikális megváltozása azonban hamarosan kommunikációs csapdahelyzetbe vezette a magyar filozófusok közösségét, amelyet e szakmai közösség kanti fogalmak mentén igyekezett értelmezni és megoldani. A reformkori magyar gondolatmenet szerint a kanti iskolafilozófia és világpolgári értelemben vett filozófia dichotóm fogalmai között létezik két, egymásra épülő átmeneti fokozat. Az első a nyilvánosságban rendszeresen megnyilvánuló gondolkodó (public intellectual) írásainak műfajához szorosan kötődő egyéni filozófia. Ennek képviselője már nem a meglévő tudást pusztán karbantartó, tananyagká formáló iskolamester; hiszen új gondolattal kíván hozzájárulni az emberi tudás építményéhez, hozzájárulása azonban nem alkot új filozófiai rendszert vagy irányzatot, ez nem is célja. Az egyéni és a világfilozófia fokozatai között elhelyezkedő nemzeti filozófia a törekvéseit tekintve azonos a világfilozófiával. Az iskolai filozófia intézményi kereteiből kilépve, az egyéni filozófia eseti kérdésfölvetéseinél rendszerszerűbben kifejtve nézeteit szélesebb hazai közönséghez szól magyar nyelven, ugyanezért viszont elveszíti azt a társadalmilag szűkösebb, viszont cserébe intézményesen a magasabb iskolák európai hálózatához kötött nemzetközi hallgatótságot, amely a latinul publikáló elődök számára még természetes módon rendelkezésre állt.

Ennek a sajátos helyzetnek az értelmezése összekapcsolódik a magyar filozófusközösség önértelmezésével. Az egyik oldalon az időközben létrejött és gyarapodó magyar nyelvű filozófiai irodalom értékelésének és értelmezésének a feladatáról van szó, a másik oldalon a magyar filozófusok szerepének a meghatározásáról maguk a filozófusok által. Ennek a jellegzetesen 19. századi önértelmezésnek Kelet-Közép-Európában három fő típusa alakult ki. Az első a jövőorientált kiáltványok, nemzeti filozófiai tervezetek műfaja, amelyre vannak ugyan meglehetősen visszafogott, mértéktartó magyar példák is, nálunk mégsem ez válik az önértelmezés domináns műfajává. A második a filozófia magyar nyelvének tudatos, reflektált vizsgálata, amely a Magyar Tudós Társaság Philosophiai Műszótárának kiadásával veszi kezdetét, amely a matematikusoké után másodikként lát napvilágot. A legjelentősebb, máig ható műfaj a magyar filozófiai hagyomány történeti elbeszélése, amely a filozófia lokális hagyományait nemzeti narratívába szervezi. A magyar filozófia és a magyar filozófusok folyamatos önértelmezésének mindenkor hármas feladatot kellett elvégeznie. Mindenekelőtt tisztáznia kellett az egyetemes filozófiatörténet és az éppen létrejövő nemzeti szintű filozófiatörténet-írás viszonyát, emellett azonban ugyanúgy meg kellett határoznia a magyar filozófia helyét a nemzeti kultúra éppen akkoriban létrejövő kánonján belül is. E kettős feladatból fakad a harmadik, a filozófia hozzájárulása magának a modern nemzetfogalomnak, ennek az alapvetően modern politikafilozófiai fogalomnak a kialakulásához.

POLITIKAFOGALMAK MAGYARORSZÁGON. BESZÁMOLÓ EGY OTKA KUTATÁSRÓL

Hörcher Ferenc

Nemzeti Közszolgálati Egyetem – ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja

2022–2024 között OTKA projektet vezettem A politika és „a politikai” fogalma a magyar politikai gondolkodásban címmel (The Concept of Politics and “The Political” in Modern Hungarian Political Thought from the 16th to the 20th Century). E projekt az NKE Politika- és Államelméleti Kutatóintézetében zajlott. A kutatás résztvevői az intézet tagjai és Balázs Zoltán a Corvinus Egyetemről. Fő célja az volt, hogy megállapítsa, mennyiben alkalmazható az a kétféle politika-fogalom a magyar politikai gondolkodás történetében, amelyet a 20. századi politikai gondolkodásban Carl Schmitt kapcsán szokás megkülönböztetni.

A Schmitt–Machiavelli nevével fémjelzett „politikai” fogalma (Bence György politikumként is emlegette) a hatalom megszerzését, megőrzését és az ellenség legyőzését tekintette e tevékenység meghatározójának. Az arisztotelianus gondolkodásmód, mely a keresztény etikával is kibővült, a közjóra irányuló tevékenységi formaként értelmezte a politikát. A kutatás során aztán egy hármas felosztás alakult ki: a cinikusan pragmatikus machiavellianus szemlélettel egy ideológia vezérelt dogmatikus politika áll szemben, s az arisztotelianus, gyakorlati bölcsességre alapozott álláspont a két véglet között keresendő.

Az előadás ezt a hármas osztályozást fogja bemutatni, s a kíváncsúnak tartott „arany középutra” két példát fog említeni a magyar történelemből: Bethlen Gábor és Deák Ferenc politika-felfogását.

A projekt számos más esettanulmányt is kidolgozott, ezek a következő válogatásokban olvashatók: (1) Magyar politikai gondolkodók (vendégszerk. Hörcher Ferenc), Korunk, III. folyam, 34(2023)/9. 3–83. (Ezen belül én magam Kolnai Aurél és Raymond Áron vonatkozó felfogását mutattam be); (2) Hörcher Ferenc – Tóth Kálmán (szerk.): A ’politika’ és ’a politikai’ fogalma a kora modern és modern magyar politikai gondolkodásban: tematikus összeállítás pp. Magyar Tudomány, 186(2025)/11. 2183–2234. (vendégszerkesztés); (3) Hörcher, Ferenc – Ádám, Smrcz (szerk.): Concepts of Politics in Modern Hungarian Thought. London, Bloomsbury Academic, 2026.

IDENTITÁSPOLITIKAI SZEMPONT ÉS FILOZÓFIAI KÖVETKEZETESSÉG

Ungvári Zrínyi Imre

Babeş-Bolyai Tudományegyetem

A filozófiatörténet tapasztalata azt mutatja, hogy egy-egy filozófus életműve olykor problémafelvetéseinek kultúrtörténeti, kultúrfilozófiai, identitáspolitikai vagy vallási hivatkozásai révén a szerző által is szándékoltan, vagy csupán a kortársak és az utó-

kor szemében „nemzeti jelentőségűnek” tűnik, és nemzeti filozófiai szemléletmódként receptálják. A 19. századi magyar filozófiatörténetben különösen ilyen volt Böhm Károly filozófiája, Az ember és világa értelmezésének „magyar filozófiai tett”-ként való felfogása és filozófiájának erőteljes kulturális partikularizmusa (nacionalizmusa, protestantizmusa, antiszemitizmusa). Az 1945 utáni erdélyi ideologikus filozófiában pedig különösen ilyen volt Gáll Ernő gondolkodása, az ember, illetve a humanizmus kérdéskörének a szocialista humanizmusra, illetve a „kisebbségi humanum”-ra való kiélezésével, illetve egy jellegzetes kisebbségi kulturális-etikai-politikai attitűd, a „sajátosság méltósága” problematikájának kidolgozásával. A nemzet (illetve nemzetiség)-eszmének a filozófiával, mégpedig az egyetemes emberre-emberiségre hivatkozó filozófiával való összekapcsolása, mint azt Fichte (Beszédek a német nemzethez) és Derrida (A nemzeti humanizmus onto-teológiája ill. Heidegger keze című tanulmányok) gondolatai bizonyítják, nem kivételes és botrányos eljárás, hanem épp ellenkezőleg, bensőleg összefüggő szempontok érvényesítése. Csakhogy az ilyen értelmezésmódok nem az adott nemzet történelmileg kialakult kultúrája formálódásának konkrétumait tartják szem előtt, hanem az általuk vizionált kulturális-filozófiai nemzet (nemzetiség) teoretikusan megalkotott ideologikus eszméjét, mint egyetemessé emelt partikularitást. Kérdésfelvetésem azt vizsgálja, hogy milyen értelmezési szempontok állnak, az ilyen döntések (és utólagos kanonizációs stratégiák) hátterében, illetve milyen hatással van az ilyen „identitás-politikai program” a kifejezéséül választott életművek gondolati következetességének megítélésére. Hogy az ilyen pótlólagos „filozófiai nemzet-alkotás”, bár hangsúlyos magyar tendencia, mégsem egyedülálló, azt az is bizonyítja, hogy az említett irányultság fichtei és heideggeri előzményein túl megtalálható olyan közép- és kelet-európai gondolkodók filozófiájában is, mint Jan Patočka vagy Lucian Blaga.

PALÁGYI MENYHÉRT AZ EGYETEMES ÉS A NEMZETI TUDOMÁNYOKRÓL, KITEKINTÉSSSEL
A „NEMZETI FILOZÓFIA” KÉRDÉSÉRE

Székelty László

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja

Palágyi Menyhért elutasítja azt az elképzelést, mely szerint a nemzeti tudományoknak mintegy az egyetemes tudományokkal – vagy más népek tudományaival – szemben kellene meghatározniuk önmagukat, illetve ily módon kellene biztosítaniuk nemzeti jellegüket. Ugyanakkor kritikát fogalmaz meg azzal a nézettel szemben is, mely szerint a tudományok egyetemessége következtében nincs szükség specifikus nemzeti tudományokra, és ezért az ilyen tudományok csupán az egyetemes tudományok helyi és/vagy nemzeti nyelven történő művelését jelenthetik. Ennek során a filozófus az egyetemes és a nemzeti tudományok viszonyának három – egymásra épülő, de egyaránt fontos – rétegét különbözteti meg:

- A nemzeti kultúráknak el kell sajátítaniuk a tudományos haladás nemzetközileg elismert eredményeit. Ennek érdekében a kis nemzeteknek – köztük a magyarnak – törekedniük kell arra, hogy az oktatásban, a könyvkiadásban és a folyóiratokban az adott nemzet nyelvére lefordítva megjelenjenek a legfontosabb nemzetközileg elismert tudományos eredmények, hogy azok az anyanyelven is elérhetőek legyenek.
- Szükség van arra, hogy a nemzeti tudományok a tudomány legújabb eredményeit, belátásait és módszertanát fölhasználva olyan sajátos hazai témák felé forduljanak, mint a helyi fauna, föld- és vízrajz, a geológia, a mezőgazdaság, illetve a nemzeti történelem, szociológia, nyelv és kultúra. Az e kutatások által elért eredményeket a hazai befogadói közegen túl közvetíteni kell más népek tudósai felé is, ily módon hozzájárulva az egyetemes tudományok fejlődéséhez.
- Szükséges az is, hogy egy nemzet olyan tudósokat neveljen ki, akik a speciális hazai témák mellett képesek részt venni általánosabb tárgykörök kutatásában, és képesek közvetlenül is bekapcsolódni a nemzetközi tudományos életbe, ekképpen is hozzájárulva az egyetemes tudományok fejlődéséhez.

Bár Palágyi ezen elképzelése több, mint száz évvel ezelőtt fogalmazódott meg, s azóta a magyar tudományosság – éppen az általa is kívánatosnak tartott irányban – látványosan fejlődött, a magyar tudományos intézményrendszerrel kapcsolatos mai viták arra utalnak, hogy elemzése ma is aktuális, és az azóta történt jelentős változások figyelembevételével ma is alkalmazható.

Bár maga Palágyi koncepciója kifejtése során a szaktudományokkal foglalkozik, előadásomban kitérek arra, hogy elemzése az egyetemes és a nemzeti filozófia viszonyával kapcsolatosan újra és újra előtérbe kerülő dilemmára is alkalmazható.

ALEXANDER BERNÁT ÉS BRANDENSTEIN BÉLA NÉZETEI A MŰVÉSZETEKRŐL

Turbucz Péter

Zempléni Múzeum, Szerencs

Az előadás Alexander Bernát és Brandenstein Béla művészetfilozófiai gondolkodásának összehasonlító elemzésére vállalkozik. A vizsgálat alapját Alexander Bernát *Művészet. A művészet értékéről. A művészeti nevelésről* (1908), *Tanulmányok – Művészet* (1924), valamint *A művészet. Válogatott tanulmányok* című kötete, továbbá Brandenstein Béla *Művészetfilozófia és Művészet és élet* című munkái képezik.

A kutatás központi kérdése, hogy a két szerző miként értelmezi a művészet lényegét, értékét és az emberi életben betöltött szerepét. Alexander Bernát esztétikai gondolkodásában a művészet elsősorban az emberi élményvilág, a fantázia és az érzelmi élet sajátos megnyilvánulása, amely jelentős szerepet játszik a személyiség formálásában és a kulturális nevelésben. Brandenstein Béla ezzel szemben a művé-

szetet az objektív értékek és a lét rendjének megjelenítéseként értelmezi, amely a szépség tapasztalatán keresztül nyit utat az ember számára a magasabb rendű valóság felé.

Az előadás szövegközeli elemzéssel vizsgálja a két szerző művészetfelfogásának különböző előfeltevéseit. Amellett érvel, hogy a jelentős filozófiai különbségek ellenére mindkét gondolkodó a művészetet az emberi önformálás és önmegértés kitüntetett területeként fogja fel. A két életmű összevetése hozzájárulhat a 20. századi magyar esztétikai gondolkodás folytonosságainak és törésvonalainak pontosabb feltárásához.

A MAGYAR MODERNITÁS ALAKVÁLTOZATAI. A VASÁRNAPI KÖR MŰVÉSZETFILOZÓFIÁJA

Szabados Bettina

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja

A Vasárnapi Kör jelentőségéről és utókorra gyakorolt hatásáról még egykori tagjai között is megoszlottak a vélemények. Tolnay Károly egyik kései interjújában igazat ad abban a marxista Lukácsnak, hogy a Vasárnapi Kör jelentőségét eltúlozzák. Ugyanakkor a hajdani tagok gondolkodására nézve mégiscsak azt látjuk, hogy nagy hatást gyakorolt, és meghatározta világnézetüket. Kétségtelen, hogy nemcsak tagjai szempontjából, de a magyar modernitás felől nézve is egy progresszív csoportosulásnak számított a Vasárnapi Kör és egyedülálló módon a metafizikai, spirituális eszméket képviselte az uralkodó pozitivista és impresszionista kultúrával szemben. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a Vasárnapi Kör legaktívabb kezdeti időszaka alatt (1915 és 1919 között) egy ellenkultúrát képviselt és kísérelt meg meghonosítani, amelynek egyik törekvéseként a Szellemi Tudományok Szabadiskoláját is megalapították.

Milyen filozófiai belátásokra alapozták kulturális és világnézeti meggyőződésüket a Vasárnapi Kör tagjai? Milyen szerepet játszott és szántak a művészetnek a kultúrában? Mit jelentett számukra a művészet? Miben különbözött művészetfelfogásuk a korszak művészetkoncepciójától?

Ezen kérdések mentén tervezem körüljárni a Vasárnapi Kör művészet- és kultúrafogalmát, tágabb perspektívában pedig arra szeretnék reflektálni, hogy milyen jelentősége volt a Vasárnapi Körnek a magyar modernitásban.

Noha több, mint száz év eltelt a Vasárnapi Kör aktív fennállása óta, tagjai meghatározó gondolkodói voltak a magyar kultúrának, ekképp időszerű minden kísérlet, amely rákérdez a filozófia- és irodalomtörténeti kánonban való elhelyezésükre, beilleszthetőségükre.

ANTI-FILOZOFIKUS/AFILOZOFIKUS MAGYAR KULTÚRA? LUKÁCS GYÖRGY ÉS TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS A HAZAI BÖLCSELETI HAGYOMÁNYRÓL**Perecz László**

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem – Eötvös Lóránd Tudományegyetem

Az előadás tárgya két magyar gondolkodó: Lukács György és Tamás Gáspár Miklós. Az a törekvése, hogy kettejük munkásságára sajátos szempontból vessen pillantást: alakjukat és gondolkodásukat a magyar kultúra antifilozofikus/afilozofikus karakterének összefüggésében villantsa föl. Lukács és Tamás Gáspár Miklós, mint a hazai filozófiai kánon kiemelkedő személyiségei, közvetlenül ritkán foglalkoznak a magyar bölcseleti hagyománnyal; ilyen jellegű gondolatmeneteikben azonban mindig hangsúlyosan fölsérelmezik a magyar bölcseleti hagyomány gyöngeségét. Előadásunk ezeknek a gondolatmeneteknek közelebbi elemzésére vállalkozik.

KORA ÚJKORI MAGYAR FILOZÓFIATÖRTÉNET – SZERZŐK, FILOZÓFIAI PROBLÉMÁK, KONTEXTUSOK A 16. SZÁZADBAN**Simon József**

Szegedi Tudományegyetem

Az előadás a kora újkori magyar filozófiatörténet szerzői kánonjára tesz új javaslatot. E javaslat megfogalmazását az az alapvető módszertani meggyőződés motiválja, hogy e kánon kialakítható pusztán az egyes gondolkodók filozófiai teljesítményének rekonstrukciója által, és nem szorul arra, hogy prima facie intézménytörténeti vagy más filozófián kívüli kontextuális szempontokat érvényesítsen; miközben nem mond le ezen utóbbi – döntően konfesszionális és egyetemtörténeti jellegű – mozzanatok analíziséről sem. Tárgyalt szerzők: Gyalui Torda Zsigmond (ca. 1518–1569), Gyulai Pál (ca. 1550–1592), Sárközi Bálint (?–1596 után), Enyedi György (1555–1597) – és egyetlen nem magyar ajkú szerzőként a Kolozsvárt alkotó – Christian Francken (1552?–1611 után). Tárgyalt problémák: protestáns természetjog Itáliában (Gyalui); a matematika és a logika tudományfilozófiai státusza, és ezek ismeretelméleti és elmefilozófiai konzekvenciái (Gyulai); neoplatonista metafizika és Giordano Bruno végtelen világegyeteme (Sárközi); a tapasztalat integrációs kísérlete a tudás szillogisztikus modelljébe és ennek alkalmazása a bibliai egezetika területén (Enyedi); valláskritika és kora újkori tolerancia összefüggései és paradoxonjai (Francken). Tárgyalt kontextusok: a protestáns humanizmus politikai filozófiája (Gyalui); antitrinitárius filozófiai reflexiók (Gyulai, Enyedi); Giordano Bruno kálvinista recepciói (Sárközi); túl a felekezeteken (Francken).

BAYER JÁNOS A FILOZÓFIATÖRTÉNET-ÍRÁSBAN

Guba Ágoston

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja

Kvacsala János az 1891-ben megjelent *Egy félszázad a magyarországi philosophia történetéből* (1630–1680) című tanulmányában összevetve Apáczait és Bayer Jánost azt az érdekes meglátást teszi, hogy mivel Apáczai nem „a maga törekvéseinek az eredményeit” nyújtotta, ezért minden erénye ellenére sem tekinthető filozófusnak, szemben Bayerrel, aki megfelel ennek a kritériumnak. Bárhogy is lássuk Kvacsala véleményét, tény, hogy Bayer két nagyobb művében, a módszertani témájú *Lux mentiumban* (Kassa, 1663) és a természetfilozófiai témájú *Ostium vel atrium naturae*-ban (Kassa, 1662) valóban önálló filozófia megalkotására törekszik. Az előbbinél még meglepőbb, hogy Bayer valószínűleg az egyetlen magyarországi filozófus a filozófia történetének mozgalmas 17. századából, akinek a munkássága a Kárpát-medencén kívül is valamilyen ismeretségre tett szert. Előadásomban azt szeretném megvizsgálni, hogy Bayer hol és miképpen jelenik meg az európai, első-sorban a latin nyelvű német 17–18. századi filozófiatörténetekben. Bayert két szerző említi és vizsgálja hosszabban: Daniel Georg Morhof a *Polyhistor, literarius, philosophicus et practicus*-ában (Lübeck, 1688–1707) és Johann Franz Buddeus *Introductio ad historiam philosophiae ebraeorum*-ában (Halle, 1702). Mind Morhof, mind Buddeus ismeri Bayer mindkét művét, de bizonyosan csak az *Ostium*-ról állíthatjuk, hogy olvasták is. A két szerző teljesen eltérően értékeli az *Ostium*-ot, amit művük eltérő nézőpontja magyaráz: Morhof ismertetése inkább kritikus, míg Buddeusé elismerő. Mindkét bemutatásban van azonban egy közös pont: Bayert nem pusztán Comenius utánzójának tartják, hanem Comenius filozófiai projektje, a Biblián alapuló természetfilozófia rendes kifejtőjének, akár egyenesen a megújítójának. Jól mutatja ezt az is, hogy Morhof a mozaista természetfilozófia kritikai értékelésénél nem Comenius *Physicae ad lumen divinum reformatae synopsis*-ára, hanem egyedül az *Ostium*-ra támaszkodik. Annak ellenére, hogy Morhof rendkívül kedvezőtlenül ítél Bayerről és az egész mozaista természetfilozófiai vállalkozásról általában, mégis a *Polyhistor* biztosította, hogy Bayer később is ismert maradjon külföldön. Johann Jakob Brucker *Historia critica philosophiae a mundi incunabulis ad nostram usque aetatem deducta*-jában (Lipcse, 1742–1744) Comenius mellett hosszabban foglalkozik Bayerrel is, azonban műveit már nem első kézből, hanem egyedül Morhof összefoglalásából ismeri, amelyet lényegében átvesz. Bayer korai filozófiatörténeti ismertségének legérdekesebb állomása, hogy „kilép” a latin nyelvű német filozófiatörténet-írás keretei közül. Brucker *Historia criticá*-ját ugyanis lefordítják angol nyelvre is (*The History of Philosophy from the Earliest Times to the Beginning of the Present Century*, London, 1791), amely ha lerövidítve is, de megőrzi az eredeti mű struktúráját és alapgondolatait: így jutnak el Angliába egy 17. századi felső-magyarországi filozófus gondolatai.

AZ IN STATU NASCENDI MAGYAR PROFESSZIONÁLIS FILOZÓFIA KETTÉVÁLÁSA A 19. SZÁZAD VÉGÉN

Varga Péter András

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja

Előadásomban a témára irányuló korábbi kutatásaim alapján azzal a mélyreható változással szeretnék foglalkozni, amely az in statu nascendi magyar professzionális filozófia történetében érhető tetten a 19. század utolsó évtizedeiben. Más, különösen nyugat-európai komparatív nemzetközi példákkal ellentétben hazánkban a katolikus filozófia önként választott intézményi és intellektuális elkülönülése, a neoskolasztikus filozófiának a XIII. Leó pápa (pontifikátus: 1878–1903) *Aeterni Patris* enciklikája (1879) által kezdeményezett kialakulása ugyanis nem egy már kialakult filozófia kultúra előterében zajlott, hanem kéz a kézben haladt az önálló professzionális, azaz a tudományosság társadalmi kontextusán belül főállásban művelt és magyar nyelvű filozófia kialakulásával (ezen folyamat szempontjából terminus post quem Horváth Cyrill [1804–1884] évtizedes tanársága a [buda]pesti tudományegyetemen, terminus ante quem pedig Kiss János [1857–1930] és Alexander Bernát [1850–1927] párhuzamos egyetemi tanári működése a két szomszédvár fakultáson). Innen nézve a felekezeti filozófia historiográfiája talán a magyar filozófiatörténetírás tágabb kontextusa számára is releváns, valamint aláhúzza egy olyan historiográfiai megközelítés legitimátását, amely kevésbé a kánonkérdések és a monumentalitás, mint inkább az intézmény- és eszmetörténetileg beágyazott, a biográfia médiumát komolyan vevő módszertani megközelítés irányában orientálódik.